

Տնտեսական պատժամիջոցների էությունը և նշանակությունը

Աղաջանյան Մ.Ա.

Երևանի պետական համալսարանի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետ

(Երևան, Հայաստան)

martin1998yan@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ տնտեսական պատժամիջոց, տնտեսական ազդեցիկ, հարկադրանք, թիրախ պետություն:

Сущность и значение экономических санкций

Агаджанян М. А.

Факультет международных отношений Ереванского государственного

университета (Ереван, Армения)

martin1998yan@gmail.com

Резюме: Целью данной работы является выявление и представление особенностей концепции экономических санкций, в частности, демонстрация их отличительных особенностей от других форм экономического принуждения. В настоящей работе делается попытка дать более полное определение концепции экономических санкций, а также представить другие определения, распространенные в профессиональной литературе.

Ключевые слова: экономические санкции, экономическая агрессия, принуждение, целевое государство.

The Nature and Significance of Economic Sanctions

Aghajanyan M.A.

Faculty of International Relations of Yerevan State University (Yerevan, Armenia)

martin1998yan@gmail.com

Abstract: The purpose of this work is to identify and present the features of the concept of economic sanction, in particular, to demonstrate their distinctive features over other forms of economic coercion. The present work attempts to provide a more comprehensive definition of the concept of economic sanction, as well as present other definitions common in the professional literature.

Keywords: Economic sanctions, economic aggression, coercion, target state.

Իշխանությունը Ա սուբյեկտի կարողությունն է Բ սուբյեկտից ստանալու այնպիսի վարքագիծ և գսպվածություն, որը այլ դեպքերում Բ-ն չէր ընդունի և որը համապատասխանում է Ա-ի կամքին:

Գերմանացի սոցիոլոգ, փիլիսոփա և քաղաքական տնտեսագետ Մարտին Վեբեր

Արդի աշխարհաքաղաքական պայմաններում տնտեսական պատժամիջոցները դարձել են զարգացած պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների կողմից արտաքին քաղաքականությունում ամենալայնորեն կիրառվող գործիքներից մեկը. ժամանակի մարտահրավերներին զուգընթաց կոշտ ուժի գործածությունը իր տեղը զիջեց այս գործիքին՝ դիտարկելով այն որպես դրա արդյունավետ այլընտրանք և լրացում: Տնտեսական պատժամիջոցները գերազանցապես օգտագործվում են պետություններին հարկադրելու գնալու որոշակի զիջումների, որոնք համահունչ են պատժամիջոցը կիրառող երկրի շահերին:

չնայած իրենց տնտեսական բնույթին տվյալ պատժամիջոցների հետապնդած նպատակները բացառապես քաղաքական են: Ներկայիս զարգացման արագ տեմպերին զուգընթաց արագանում և ուժեղանում են տնտեսական պատժամիջոցների կիրառման հաճախակիությունը և ազդեցությունը, միաժամանակ արդիականացվում են այն կառուցակարգերը, որոնք հնարավորություն են ընձեռում պատժամիջոցներից խուսափելու և դրանց ազդեցությունը մեղմացնելու թիրախ հանդիսացող պետության ազգային տնտեսության վրա: Տնտեսական պատժամիջոցները այն կիրառողների կողմից դիտարկվում են որպես հար-

կադրանքի ամենալեզիտիմ միջոցներից մեկը՝ ստիպելու պետությանը կատարելու իր միջազգային պարտավորությունները կամ էլ պահպանելու որոշակի քաղաքական կուրս, իսկ թիրախ պետությունների կողմից դրանք դիտարկվում են որպես իրենց ազգային անվտանգությանը սպառնալիք, որը ուղղորդված է իրենցից տնտեսապես և տեխնոլոգիապես առավել զարգացած պետությունների կողմից:

Ներկայիս աշխարհը բազմաբևեռ է և հարափոփոխ կազմված բազմաթիվ պետություններից, որոնք գտնվում են միմյանց հետ սերտ փոխազդեցության մեջ, սակայն նմանատիպ ոչ բոլոր հարաբերություններն են իրենց բնույթով դրական: Այդ պատճառով էլ տարածված է պետությունների միջև փոխադարձ ճնշման զանգան գործիքները, որոնցից մեկն էլ տնտեսական պատժամիջոցներն են: Վերջին շրջանում տնտեսական պատժամիջոց հասկացությունը ուշադրության է արժանացել ինչպես տվյալ գծով մասնագիտացված փորձագետների, այնպես էլ հասարակական լայն շերտերի կողմից, ինչը մեծամասամբ պայմանավորված է ԱՄՆ-ի կողմից ընդդեմ Ռուսաստանի կիրառված սահմանափակող միջոցառումներով՝ կապված ուկրաինական դեպքերի հետ, ՌԴ-ի կողմից ընդդեմ Թուրքիայի կիրառված պատժամիջոցներով՝ 2015թ. նոյեմբերին ռուսական ինքնաթիռի հետ տեղի ունեցած դեպքից հետո, ինչպես նաև Իրանի և Կուբայի նկատմամբ կիրառված պատժամիջոցների մասնակի հանումից հետո: Տնտեսական պատժամիջոցների շուրջ ծավալվող բուռն քննարկումները նեղ առումով հիմնականում պայմանավորված են թիրախ հանդիսացող պետության տնտեսության նկատմամբ դրանց ազդեցության գնահատականի որոշմամբ, իսկ լայն առումով քննարկումների առարկան է արտաքին քաղաքականության այդպիսի գործիքի արդյունավետության և թույլատրելիության մասին հարցը:

Տնտեսական պատժամիջոցների կիրառումը որպես հանրային քաղաքականության գործիք ներկայումս պայմանավորված է դրա ընձեռած հնարավորությամբ՝ ռազմական բախումներից խուսափելու: Ռազմական ուժի կիրառումը հղի է մի շարք վտանգներով՝ այն հակառակորդ կողմին հրահրում է նույնպես ռազմական ուժի կիրառման, իսկ էլ զինվոր-

ների կյանքերը, փոշիացնում պետությունների բյուջեները, խարխլում է հասարակության բնականոն կենսագործունեության հիմքերը: Ի համեմատած հարկադրանքի ռազմական միջոցառումների հետ՝ տնտեսական պատժամիջոցները հարկադրանքի առավել քիչ ռիսկային ու ծախսատար միջոց է, ինչպես նաև գրավիչ այլընտրանք՝ այդպիսով դրդելով հանրային քաղաքականությունը մշակողներին առավել հաճախ կիրառել այն:

Տնտեսական պատժամիջոցների կիրառման արդիականության հաջորդ գլխավոր պատճառը դրանց միահյուսվածության բարձր աստիճանն է առևտրային գործունեությանը. համաշխարհայնացման գործընթացների աճող արագության պայմաններում մարդիկ և պետությունները առավել կապված են դարձել միմյանց, քան երբևէ՝ մեկ համաշխարհային կապիտալիստական համակարգի շրջանակներում, որը մեծացնում է սեփական բարգավաճման համար նրանց կախվածությունը ուրիշներից: Այս հանգամանքը պետություններին, որոնց տնտեսական բարեկեցության մակարդակը խիստ կախված է արտահանման շուկաների առկայությունից, դարձնում է ավելի խոցելի և զգայուն տնտեսական պատժամիջոցների ազդեցությանը, քան նախկինում:

Այսպիսով, տվյալ աշխատանքի ուսումնասիրության օբյեկտն է «տնտեսական պատժամիջոց» հասկացության տեսական և գործնական իմաստավորումը, իսկ ուսումնասիրության առարկան՝ «տնտեսական պատժամիջոց» հասկացության մշակվածության վիճակը և աստիճանը մասնագիտական գրականության մեջ:

Տվյալ աշխատանքը նպատակ է հետապնդում հարցադրում բարձրացնելու առ այն՝

- Ի՞նչ է տնտեսական պատժամիջոցը և ինչպե՞ս է այն տարբերվում տնտեսական ճնշման այլ ձևերից:

Պատմական ակնարկ.

Տնտեսական պատժամիջոցները՝ որպես ներգործության գործիք, այնքան հին են, որքան պետությունը, քաղաքականությունը կամ պատերազմը: Առևտրատնտեսական հարաբերությունների առկայությունը, կախվածությունը տարատեսակ ապրանքներից և ծառայություններից պարարտ հող են ստեղծում մանի-

պուլյացիայի համար՝ նպատակամիտված քաղաքական նպատակների ձեռքբերմանը: Տնտեսական հարաբերություններին միջամտությունը և դրանց ճնշումը հայտնի է եղել ինչպես միջնադարում, այնպես էլ անտիկ շրջանում. դեռևս մ.թ.ա 432թ. տնտեսական պատժամիջոցները կիրառվել են Աթենական ծովային միության կողմից Պելոպոնեսյան միության մաս կազմող Մեգարա քաղաքի նկատմամբ՝ արգելելով այդ քաղաքին առևտրային հարաբերությունների մեջ մտնելու Աթենական միության հետ: Աթենական միության կողմից հետապնդված քաղաքական նպատակն էր կանխարգելելու աթենական փախստական ստրուկների մուտքը Մեգարա քաղաք, ինչպես նաև արգելելու մեգարացիների կողմից որոշակի հողերի օգտագործումը [1]: Աթենացիների կողմից կայացված տվյալ որոշումը պատմությանը հայտնի դարձավ որպես «մեգարական պսեֆիզմա» դառնալով պատմության մեջ կիրառված ամենաառաջին տնտեսական պատժամիջոցներից մեկը:

Տնտեսական պատժամիջոցները, ունենալով բավականին երկար պատմություն, Միջնադարում հայտնի են եղել նաև «ռեպրեսալի» անվամբ: Միջազգային իրավունքում ռեպրեսալին (հին լատիներեն *repressaliae*՝ պահել, կասեցնել) տնտեսական և քաղաքական բնույթի իրավաչափ հարկադրական միջոցառումներ էին, որոնք կիրառվում էին մեկ պետության կողմից՝ ի պատասխան մեկ այլ պետության ոչ իրավաչափ գործողություններին: Չնայած իմաստային որոշակի նմանությանը՝ տնտեսական պատժամիջոց հասկացությանը արդի աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական պայմաններում ռեպրեսալին կորցրել է իր արդիականությունը և իր տեղը զիջել պատժամիջոց եզրույթին: Միջնադարյան Եվրոպայում պատժամիջոցները ունեցել են հիմնականում տեղային և կարճատև բնույթ հարափոփոխ առևտրային և ռազմական դասավորությունների, ինչպես նաև առանձին գահակալների և ազդեցիկ մարդկանց շահերի փոփոխության պատճառով: Արդեն 19-րդ դ. տնտեսական պատժամիջոցների կիրառման հիմնական եղանակն էր ծովային շրջափակումները, որոնց նպատակը ուղղված էր կոնկրետ երկրի առևտրային հարաբերությունների խոչընդոտմանը և/կամ արգելմանը այլ երկր-

ների հետ՝ առանց տվյալ երկրին պատերազմ հայտարարելու: 1827-1914 թթ. ընկած ժամանակահատվածում իրականացվել է շուրջ 21 ծովային շրջափակում, որոնց հիմնական կազմակերպիչներից են եղել Մեծ Բրիտանիան և Ֆրանսիան [2]: Միջնադարում միակողմանի սահմանափակող գործողությունները իրականացվում էին նաև եկեղեցական իշխանությունների կողմից ընդդեմ մահմեդականների. արգելվում էր նրանց վաճառել նավեր, զենք, զինամթերք և այլ ապրանքներ [3]:

Ներկա ժամանակներում տնտեսական պատժամիջոցների առավել լայն կիրառությունը պայմանավորված էր տնտեսական հարաբերությունների զարգացմամբ, արտադրության զանգվածայնացմամբ, ինչպես նաև միջազգային տնտեսական հարաբերությունների ձևավորմամբ:

Մահմանման հիմնահարցերը.

Երկար ժամանակ բանավեճեր են ընթացել «տնտեսական պատժամիջոց» հասկացության վերաբերյալ համապարփակ սահմանում կերտելու ուղղությամբ. դրանց նպատակն էր այդպիսի սահմանման միջոցով տվյալ հասկացությունը տարբերակել միջազգային ոչ ռազմական հարկադրանքի մյուս ձևերից և դրանով իսկ նույնականացնել այս հասկացության հիմնական հատկանիշները: Այսպիսով, մինչ օրս բազմաթիվ հարակից հասկացություններ են գործածվել՝ մատնանշելու համար միևնույն երևույթը՝ տնտեսական ազդեցիկ, տնտեսական պատերազմ, տնտեսական հարկադրանք, էմբարգո: Այնուամենայնիվ, անկախ այն հանգամանքից՝ արդյոք տվյալ եզրույթի գործածումը միշտ տեղին է եղել, և արդյոք բոլոր գործածություններն են փաստացիորեն ի նկատի ունեցել միևնույն երևույթը՝ «տնտեսական պատժամիջոց» հասկացությունը լայն կերպով գործածվել է 1990-ական թթ. սկսած՝ որպես ընդհանուր պիտակ մատնանշելու ազգային տնտեսությունների նկատմամբ իրականացվող հարկադրական միջոցառումները: Տվյալ աշխատանքում կգործածվի միայն տվյալ եզրույթը շփոթությունից խուսափելու նպատակով:

Այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ է անդրադառնալ տնտեսական պատերազմ և տնտեսական պատժամիջոց հասկացությունների միջև առկա որակական տարբերություններին:

Ռոբերտ Պեյպը այս երկուսի տարբերակման հիմնական չափանիշն է համարում քաղաքական նպատակի առկայությունը. **եթե պատժամիջոցները հետապնդում են քաղաքական նպատակներ, ապա տնտեսական պատերազմների իմաստը տնտեսական օգուտի մաքսիմալացումն է:** Երկու դեպքում էլ առկա է հարկադրանք, սակայն տնտեսական պատերազմի հետապնդած նպատակը առևտրի և արտադրության տնտեսապես ձեռնտու պայմանների ստեղծումն է, իսկ տնտեսական պատժամիջոցների պարագայում մասնակիցները, հետապնդելով քաղաքական նպատակներ, հաշվի չեն նստում տնտեսական կորուստների հետ [4]: Տնտեսական պատերազմ եզրույթի դասական սահմանումը տվել է Գ. Ջոնսոնը, այն է՝ մեկ կամ ավելի երկրների միջև կոնֆլիկտ, որի շրջանակներում կողմերը տնտեսական հարաբերություններում ձեռք են բերում առավելություն երկկողմանի առևտրի ժամանակավոր սահմանափակման հաշվին [5]: Ինչպես տնտեսական պատժամիջոցները, այնպես էլ տնտեսական պատերազմները նոր երևույթ չեն. դրանք կարելի է գտնել 14-17-րդ դդ. Հանգայական միության, Անգլիայի և Նիդերլանդների միջև տնտեսական պատերազմները, որոնք արդյունքում վերաճեցին ռազմական բախման [6]:

Համաշխարհայնացման ներկայիս գործընթացների շրջանակներում պետությունները առավելագույնս ձգտում են մեծացնել սեփական առևտրի արդյունավետությունը տարիֆային քաղաքականության, արտահանման և ներմուծման քվոտաների, ոչ տարիֆային սահմանափակումների (տեխնիկական ստանդարտներ, նորմատիվ որակներ, մաքսային ընթացակարգեր) գործիքների կիրառման միջոցով: Այնինչ, տնտեսական պատժամիջոցների կիրառման ժամանակ կիրառվում են որակապես տարբերվող գործիքներ՝ ամբողջական կամ մասնակի արգելանք առանձին ապրանքների ներմուծման և արտահանման վրա, ֆինանսական գործարքների վրա, ակտիվների սառեցում և բռնագանձում, կոնկրետ երկրների, ընկերությունների և անձանց հետ գործարքներ կատարելու արգելք: Նպատակայնությամբ պայմանավորված տարբերությունը ինքնակնհայտ է՝ տնտեսական պատերազմների մասնակիցների կողմից հետա-

պնդված հիմնական նպատակն է սեփական ազգային բիզնեսի զարգացման համար անհրաժեշտ միջավայրի ստեղծումը և դրա պահպանումը, իսկ տնտեսական պատժամիջոցներ կիրառողների կողմից հետապնդած նպատակը պետք է հանգեցնի ներդրողների կողմից թիրախ հանդիսացող պետության նկատմամբ վստահության կորստին:

Տնտեսական պատժամիջոցների և տնտեսական պատերազմների մեկ այլ տարբերություն էլ պայմանավորված է արդյունաբերական և առևտրային լոբբիով: Տնտեսական պատերազմներում մեծ է բիզնես հետաքրքրությունը, հենց գործարար հատվածն է հանդես գալիս որպես ակտիվ դերակատար և նախաձեռնող՝ առաջարկելով պետական կառավարման ապարատին այս կամ այն որոշումները. տնտեսական պատերազմներ սկսելու հրահրողներից է համարվում հենց բիզնեսը: Տնտեսական պատժամիջոցների դեպքում առաջատար դերը պատկանում է պետական կառավարման ապարատին՝ գործադիր և օրենսդիր իշխանություններին, իսկ գործարար հատվածը հանդես է գալիս որպես չեզոք դերակատար՝ ստիպված լինելով համակերպվել տնտեսական պատժամիջոցներին. բիզնեսը կարող է բողոքարկել, ջանքեր գործադրել դրանց չեղարկման համար, սակայն չի համարվում նախաձեռնող [7]:

Տնտեսական պատժամիջոցների և տնտեսական պատերազմների պարագայում հաղթանակի առավել շատ հնարավորություն ունեն խոշոր խաղացողները, սակայն տնտեսական պատերազմներում ոչ այդքան էլ հազվադեպ հաղթողի դերում հենց փոքր խաղացողներն են [8]:

Տնտեսական պատժամիջոցների բարդությունը և բազմաբովանդակությունը պայմանավորել են տվյալ երևույթի նկատմամբ սահմանումների բազմազանությունը:

Ներկայացնենք դրանցից մի քանիսը.

- Տնտեսական պատժամիջոցները տնտեսական բնույթի հարկադրական միջոցառումներ են՝ ձեռնարկված ընդդեմ մեկ կամ մի քանի երկրների՝ հարկադրելու փոփոխություններ կատարել քաղաքականությունում կամ առնվազն ցուցադրել պատժամիջոց կիրառող երկրի տեսակետը

այլ քաղաքականությունների վերաբերյալ [9]:

- Միջազգային (տնտեսական) պատժամիջոցները տույժեր են, որոնք հարկադրվում են որպես հայտարարված հետևանք, երբ թիրախ պետությունը ձախողում է պահպանել միջազգային չափանիշները և միջազգային պարտավորությունները [10]:

- Տնտեսական պատժամիջոցները կառավարության կողմից ձեռնարկված կանխամտածված գործողությունների ամբողջություն է ուղղված առևտրային և ֆինանսական ավանդական հարաբերությունների դադարեցմանը կամ դադարեցման սպառնալիքին [11]:

- Տնտեսական պատժամիջոցները թիրախ պետության առևտրաֆինանսական հարաբերությունների սահմանափակման համակարգված գործողությունների ամբողջություն է՝ նպատակամիտված վատթարացնելու թիրախավորված տարածքի ներսում տնտեսական կյանքը՝ հանգեցնելով քաղաքական որոշակի փոփոխությունների:

Տվյալ սահմանումներից յուրաքանչյուրը յուրովի է բացահայտում տնտեսական պատժամիջոցների էությունը և բնութագրիչ գծերը, սակայն հնարավոր է և ոչ ամբողջապես է արտահայտում տվյալ հասկացության էությունը: Օրինակ, եթե մենք դիտարկենք տնտեսական պատժամիջոցները որպես գործողությունների ամբողջություն, որոնք ուղղված են առևտրային և ֆինանսական ավանդական հարաբերությունների դադարեցմանը կամ դադարեցման սպառնալիքին, ապա կստացվի, որ ցանկացած թիրախ երկրի տնտեսական հարաբերությունների վատթարացմանը ուղղված գործողություն տնտեսական պատժամիջոց է, այնինչ տնտեսական պատժամիջոցները հետապնդում են ոչ թե զուտ տնտեսական, այլ քաղաքական նպատակներ:

Այսպիսով, համադրելով տնտեսական պատժամիջոցների վերաբերյալ տարատեսակ սահմանումներ, հնարավոր է թվարկել այս հասկացության առավել վճռորոշ երկու գծերը.

- տնտեսական պատժամիջոցների անմիջական, բայց ոչ վերջնական նպատակն է վատթարացնել թիրախավորված տարածքի տնտեսության գործունեությունը,

որը անխուսափելիորեն ազդելու է տվյալ տարածքի բնակիչների նյութական բարեկեցության վրա, օրինակ՝ խոչընդոտելու է տվյալ բնակչության հասանելիությանը եկամտաբեր աշխատանքին, զանազան ապրանքներին և ծառայություններին:

- տնտեսական պատժամիջոցների հետապնդած վերջնական նպատակը հիմնականում թիրախավորված պետության հանրային քաղաքականության փոփոխությունն է, որոշակի քաղաքական պարտավորությունների կատարումը կամ դրանցից հրաժարումը՝ հոգուտ պատժամիջոց կիրառող երկրի պահանջների և սպասումների:

Այնուամենայնիվ, տվյալ սահմանումների հիման վրա առանձնացված հատկանիշները չեն արտացոլում տնտեսական պատժամիջոցների բոլոր կողմերը: Գործնականում ժամանակակից միջազգային հարաբերությունները կազմավորված են պետություններից, որոնք ունեն իրենց ինքնավարությունը պաշտպանելու և ապահովելու զանազան հնարավորություններ. պետությունները արմատապես տարբերվում են մեկը մյուսից իրենց հզորությամբ՝ ռազմական, արդյունաբերական և տնտեսական ներուժի ծավալով: Ինքնիշխանության համատեքստում ժամանակակից միջազգային հարաբերությունները համաչափ են, ուժի տեսանկյունից ծայրահեղ անհամաչափ: Հենց այսպիսի անհամաչափություն էլ անհրաժեշտ նախապայման է պատժամիջոցային քաղաքականության իրականացման համար. Հաֆթաուերի և նրա կոլեգաների տվյալներով՝ 20-րդ դարում կիրառված պատժամիջոցների 174 դեպքից ԱՄՆ-ին բաժին է ընկնում 109-ը, Մեծ Բրիտանիային՝ 16-ը, ԵՄ-ին՝ 14-ը, ԽՍՀՄ-ին և ՌԴ-ին՝ 13-ը, ՄԱԿ-ին՝ 20-ը [12]: Այլ կերպ ասած, **պատժամիջոցները տնտեսապես և տեխնոլոգիապես զարգացած պետությունների գործիք են, որոնք շնորհիվ իրենց հզորության կարողանում են համեմատաբար անցնում կրել տնտեսական պատժամիջոցների կիրառման հետ կապված ծախսերը և չեզոքացնել թիրախ պետության արձագանքը:** Հաճախ պատժամիջոց կիրառող երկրները իրենց տնտեսական զարգացվածությամբ գերազանցում են թիրախ հանդիսացող պետություններին տասնյակ

կամ նույնիսկ հարյուրավոր անգամ [13]: Այսպիսով, տնտեսական պատժամիջոցների կիրառումը խիստ համահունչ է վեբերյան իշխանության սահմանմանը, այն է՝ սուբյեկտ A-ի կարողությունը ազդեցություն գործելու սուբյեկտ B-ի վրա [14]: Այս ամենի համատեքստում խիստ կարևորվում է այն հարցը, թե ինչպես են պատժամիջոցներ կիրառող երկրները դրանք լեգիտիմացնում. դրանց լեգիտիմացումը նրանց կողմից հիմնականում բացատրվում է միջազգային իրավունքի կամ ազգային օրենսդրության նորմերը պահպանելու, ինչպես նաև բարոյականության կամ գաղափարախոսական սկզբունքներին հավատարիմ մնալու համատեքստերում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Доватур А. И.** Фукидид и мегарская псефизма Перикла // ВДИ, 1982, № 1
2. История экономических санкций // Банковская энциклопедия. URL: http://banks.academic.ru/1096/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B9 (15.04.2019).
3. **Джазаيري И.** Доклад специального докладчика по вопросу о негативном воздействии односторонних принудительных мер на осуществление прав человека. Генеральная ассамблея ООН. Совет по правам человека. 10 августа 2015 г. С. 8.
4. **Pape R.** Why Economic Sanctions Do Not Work? // International Security. 1997. Vol. 22, no. 2. Pp. 90–136.
5. **Johnson H.** Optimum Tariffs and Retaliation. // The Review of Economic Studies. 1953. Vol. 21, no. 2. Pp. 142–153.
6. **Conybeare J.** Trade Wars. A Comparative Study of Anglo-Hanse, Franco-Italian, and HawleySmooth Conflicts // World Politics. October 1985. Vol. 38, no 1. Pp. 147–172.
7. **Hufbauer G., Shott J., Elliott K., Oegg B.** Economic Sanctions Reconsidered. Third Edition. Peterson Institute for International Economics, 2009. p. 7.
8. **Krein M., Dinopoulos E., Syropoulos C.** Bilateral Trade Wars // The International Trade Journal. 1996. Vol. 10, no. 1. Pp. 3–20.
9. **Barry E. Carter**, “International Economic Sanctions: Improving the Haphazard U.S. Legal Regime”, 75 Cal. L. Rev. 1162, 1166.
10. **Margaret P. Doxey**, International Sanctions in Contemporary Perspective, 2d edition, (1996), at 9
11. **Garry Hufbauer and Barbara Oegg**, “Economic Sanctions”, Quill magazine, Jan-Feb. 1999, posted on FACS Net website
12. **Hufbauer G., Shott J., Elliott K., Oegg B.** Economic Sanctions Reconsidered. Third Edition. Peterson Institute for International Economics, 2009. Pp.5,17.
13. **Hufbauer G., Shott J., Elliott K., Oegg B.** Economic Sanctions Reconsidered. Third Edition. Peterson Institute for International Economics, 2009. P.89.
14. **Вебер М.** Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Социология. М.: Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2016. 448 с.

*Տճանադրվել է՝ 13.10.2019
 Բեւեբերացնում/Գրախոսվել է՝ 21.10.2019
 Մրնյա/Ընդունվել է՝ 28.10.2019*